

representerar, är illa rustad inför möten med sin samtids välutbildade människor.

Bo Hanson

Don Cupitt: *Mysticism after Modernity*. 160 sid. Blackwell, Oxford 1998. — *The Religion of Being*. 181 sid. SCM Press, London 1998. — *The Revelation of Being*. 116 sid. SCM Press, London 1998.

Don Cupitt är en förgrundsgestalt för den falang inom postmodern filosofisk teologi som står för en s.k. anti-realistisk hållning i frågan om religiös metafysik, i synnerhet vad beträffar frågan om Guds existens. Utgångspunkten är här att gudomligheter är språkligt konstruerade artefakter. Alltsedan genombrottet med boken *Taking Leave of God* 1980 har Cupitt låtit publicera en rad böcker som programmatiskt presenterar hans antirealistiska ståndpunkt. Han är synnerligen produktiv, och genren han rör sig inom sorterar lämpligen under ämnet filosofisk teologi. Vad som kännetecknar denna genre är att den ofta är uttalat normativ till sin karaktär samtidigt som den är mer eller mindre parasitär på filosofiska trender av olika slag. Motsatsen till Cupitts program inom fältet är den typ av filosofisk teologi som Richard Swinburne har gjort sig känd för, dvs. en teistiskt konservativ teologi med uttalat realistiska ställningstaganden i gudsfrågan.

Cupitt har också profilerat sig som en ledargestalt för den rörelse som går under namnet «Sea of Faith» — ursprungligen namnet på en uppmärksam serie TV-program på BBC under 80-talet, där Cupitt propagerade för sin postmoderna och ateistiskt orienterade religiositet. Denna rörelse är en ekumenisk sammanlutning och är religiöst indifferent. Dess medlemmar förenas främst av sitt antirealistiska engagemang, och inte av en gemensam konfession (se hemsidan <http://www.sofn.org> för mer information). Cupitts böcker kan ses som en integrerad del av denna verksamhet: de är programförklaringar samtidigt som de är ett slags filosofisk-teologiska andaktsböcker.

En genomläsning av hans korta och retoriskt drivna alster ger dessvärre ett ganska andefattigt intryck, filosofiskt sett: har man läst en har man i stort sett läst alla, åtminstone vad beträffar Cupitts huvudsakliga argument för sin ståndpunkt. Det uttalat retoriska tonfallet i hans böcker har emellertid tilltagit i styrka under 90-talet. Meningsmotståndare som John Hick och Richard Swinburne bemöts knappast alls utan avfärdas närmast som ett slags förhistoriska fossil i religionsfilosofins kuriosakabinett.

De tre senaste böckerna är härvidlag inget undantag, sett ur religionsfilosofisk synvinkel. Den enda större förändring som man möter är att Cupitt i de två

senaste arbetena, *The Religion of Being (RelB)* och *The Revelation of Being (RevB)* för sina syften nu använder en terminologi och en tankestruktur hämtad från Heideggers filosofi.

Huvudpunkterna i Cupitts tänkande är dock två sammanlänkade teser som inte förändrats på något radikalt sätt sedan genombrottsverket: för det första driver han en historisk-filosofisk tes som i stort sett innebär att vi nu lever i ett postmodernt tidevarv som en gång för alla gjort rivaliserande filosofiska och metafysiska hållningar helt passé. Realism av olika slag förpassas därmed till den filosofiska sophögen, vare sig den möter oss i formen av platoniserande eller positivistiska tappningar. En gud, tänkt som en företeelse utanför begreppssystemet, är därför enligt Cupitt något som inte längre är rimligt att tro på (*RelB* 3f.). Gud är snarare en metaforisk och mytisk företeelse som är ett uttryck för en känsla eller attityd (för övrigt en åsikt som i stort sett är identisk med den svenske filosofen Axel Hägerströms religionsuppfattning under 1920-talet). Den gamla teologiska realistiska metafysiken, modell Swinburne och andra, står rentav i motsatsställning till sann religiositet, menar Cupitt, i det att den primärt har fungerat som ett socialt hierarkialstrande och politiskt förtryckarinstrument (*Mysticism*, 80–92, 141 ff.).

För det andra så argumenterar Cupitt för att postmoderniteten också innebär att all filosofisk och teologisk diskurs nu måste utgå från språket. Skälet till detta är att Cupitt omfattar den antirealistiska och språkfilosofiskt grundade ståndpunkt som utgår från storheter som den sene Ludwig Wittgenstein, Jacques Derrida, Michael Dummett och Richard Rorty. Tesen är att vi i och med språket projicerar vår teori om verkligheten, vare sig den handlar om oss själva eller om kosmos: «Language always brings with it both consciousness and a cosmology: that is how it works» (*RevB*, 43).

Denna filosofiska doktrin är fundamentet för Cupitts teologiska kähphäst. Som doktrin återkommer den som en variation på ett och samma tema i alla hans böcker: teologin måste vara antirealistisk, mänsklig, inomvärldslig och demokratisk. Därför anser Cupitt att mysticism är inte en samling extraordinära uppenbarelser från en öververklig källa givna åt några privilegierade mystiker, utan primärt ett skrivande, som skapar religiös lycka genom sitt språkspel (*Mysticism*, 93 ff.). Gud är inte heller enligt Cupitt att se som ett övernaturligt treenigt väsen utanför människans konstruerade sfär, utan snarare en sekulär och immanent storhet inom ramen för triaden varat, människan och språket (*RevB*, 94, jfr *RelB* 117–124).

Syftet med Cupitts arbeten är alltså och har alltid varit klart normativt: det handlar inte om att ge en filosofisk analys eller en beskrivning av religion, utan om

att författa ett slags filosofisk uppbyggelselitteratur eller konstruktiv apologi. För detta syfte använder han filosofiska argument, hämtade från den allmänfilosofiska debatten. Jag kan inte säga att jag sympatiserar med detta sätt att bedriva filosofisk verksamhet, men å andra sidan är det förmodligen ingen relevant kritik när genren som Cupitt rör sig inom snarare är andaktböckernas svävande drömspel än de strikt filosofiska arbetenas form.

Däremot är hans retoriskt förenklade framställning av realism och antirealism inte invändningsfri. Tesen att verkligheten, vare sig den tänks som Gud eller som en materiell substans, är en av många sekundära konstruktioner och att det inte finns någon ontologiskt primär utgångspunkt är inte självklar eller ens en tes som kan anses vara «bevisad» av diverse postmoderna filosofer. Tvärtom så finns det en pågående debatt om dessa saker som kräver en större försiktighet i ställningstagandena och argumenten än vad Cupitt förmår med sin retorik. Att sida upp och sida ner i varje bok bara dogmatiskt hävda oargumenterade påståenden som att «relativism ... is true», «there is no meaningfulness and no cognition prior to language» etc. som Cupitt gör (*Mysticism*, 10 ff.) är som jag ser det föga övertygande, filosofiskt sett. Det finns också tunga argument mot slika åsikter. Men den djupgående diskussion av förhållandena som egentligen krävs för att överhuvudtaget kunna uttala sig vederhäftigt i dessa frågor saknas helt i Cupitts framställningar. Hans syfte är av allt att döma inte att gå in på sådana subtiliteter: det ultimata syftet med hans skrivande är snarare konfessionellt och apologetiskt, och inte att ge noggrant formulerade argument för en rimlig filosofisk position.

Problemet med Cupitts ståndpunkt, som är evident i dessa hans senaste skrifter och även i de tidigare arbeten, är alltså dubbel: han driver en tämligen tomt retorisk konstruktiv teologisk apologi som är parasitär på en starkt förenklad postmodern språkfilosofisk doktrin, närmast framförd i form av slagord. Detta förhållande hindrar dock inte att det faktiskt finns goda skäl att anse att han inte sällan har rimliga åsikter om åtminstone den religiösa metafysiken, om än att de är baserade på förenklade påståenden och svepande omdömen. Men de goda skälen — och de sofistikerade argumenten i sakfrågorna — finner man alltså tyvärr inte hos Cupitt.

Johan Modée

Ola Sigurdson: *Den lyckliga filosofin. Etik och politik hos Hägerström, Tingsten, makarna Myrdal och Hedenius*. 325 sid. Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Stockholm/Stehag 2000.

I sin senaste (?) bok redogör Ola Sigurdson för den intellektuella tankevärld som var förknippad med det svenska folkhemsbygget. I fyra fylliga kapitel får vi en fängslande och välskrivna redogörelse för hur några betydande tänkare inom filosofi och samhällsvetenskap, nämligen Axel Hägerström, Herbert Tingsten, Alva och Gunnar Myrdal (som behandlas tillsammans) samt Ingemar Hedenius, såg på förhållandet mellan etik och samhälle. Dessa tänkare relateras sedan till den tidsanda och den syn på samhället som fått benämningen «den svenska modellen». Slutligen ges en översikt av synen på medborgarskap hos några nutida nordamerikanska författare.

På ett mycket levande och klagörande sätt skildrar Sigurdson den syn på människa, samhälle och moral som kunde legitimera att ett stort antal människor i Sverige utsattes för tvångssterilisering och som utgjorde den ideologiska grunden för funktionalismen inom samhällsplanering och bostadsbyggande. Något som bland annat resulterade i «miljonprogrammet» på 1960-talet. Var låg då rötterna till detta tänkande? En viktig inspirationskälla var Max Weber och dennes skildring av hur moderniseringsprocessen med ett slags nödvändighet leder fram till en separering mellan moral och politik. Moralen hänvisas till den privata sfären medan politiken, som inte behöver motiveras moraliskt, är underkastad en teknisk rationalitet. För Hägerström utgjorde även marxismen och darwinismen viktiga inspirationskällor. Enligt Hägerström hade moraliska föreställningar, som till exempel rättigheter, under tidigare skeden i historien varit till nytta för samhällsutvecklingen trots att de endast är uttryck för illusioner. Deras tid var dock ute genom att klassmotsättningarna hade försvunnit och flertalet människor blivit solidariska med samhällsutvecklingen. Hägerströms värdenihilism innebar att det inte gick att åberopa sådana «metafysiska» föreställningar som till exempel konstitutionella regler eller mänskliga rättigheter som argument mot politiska beslut. Samhällsnyttan skulle vara den enda ledstjärnan. Detta gav politikerna större svängrum än tidigare.

Tidsandan kännetecknades vidare av ett långt gående samförstånd mellan olika grupper i samhället. Allt detta tillsammans banade vägen för «ideologiernas död» hos Tingsten, den sociala ingenjörskonsten hos makarna Myrdal och nyttomoralen hos Hedenius. Samhället skulle vägledas av en vetenskapligt motiverad rationalitet. Experterna var de som kunde tolka människors verkliga behov och människorna skulle uppfostras så att de kunde förstå sitt eget bästa. Den tekniska, vetenskapliga och ekonomiska utvecklingen utgjorde grunden till ett för alla bättre samhälle. Detta var före den klasskampsretorik som växte fram i slutet av 60-talet och innan 70-talets krav på «nolltillväxt».